

Huygens' op de dood van sterre

OF droom ick, en is 't nacht, of is mijn' Sterr verdweenen ?
Ick waeck, en 't is hoogh dagh, en sie mijn' Sterre niet.
O Hemelen, die my haer aengesicht verbiedt,
Spreeckt menschen-tael, en seght, waer is mijn' Sterre henen :

⁵ Den Hemel slaet geluyt, ick hoor hem door mijn' stenen,
En seght, mijn' Sterre staet in 't heilige gebied
Daer sy de Godheit, daer de Godheit haer besiet,
En, voeght het lachen daer, belacht mijn ydel weenen.
Nu, Dood, nu snick, met een verschenen en verby,

¹⁰ Nu doorgangh van een' steen, van een gesteên ten leven,
Dun schutsel, staet naer by ; 'k sal 't u te danck vergeven ;
Komt, Dood, en maect my korts van dese Cortsen vry :
'k Verlangh in 't ewigh licht te samen te sien sweven
Mijn Heil, mijn Lief, mijn lijf, mijn' God, mijn' Sterr, en my. *

* Deze tekst is ontleend aan F. L. Zwaan, *Voet-maet, rijm en reden. Bloemlezing uit Huygens's gedichten*. Zwolle 1969, p. 33-34.

I. Repliek

door

F. L. ZWAAN

In Handelingen XXVI der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, p. 325-333, geeft R. Lievens onder de titel *Huygens' Op de dood van Sterre* aanvulling en critiek op Mevr. Witsteins bespreking van dit sonnet in haar dissertatie en mijn commentaar erbij in mijn *Voet-maet*. Hij was zo vriendelijk mij een overdruk van zijn opstel toe te zenden waarvoor ik hem gaarne dank. Inderdaad „is de interpretatie van een belangrijk gedicht nooit voltooid en zal zij verder gaan zolang er een Nederlandse filologie bestaat.” Het was voor mij een verrassing en een geestelijk genot kennis te nemen van Lievens' scherpzinnig betoog, dat zich op drie punten van het gedicht richt, waarvan het tweede de grootste aandacht krijgt. Ik wil in het onderstaande Lievens belangwekkende beschouwing op de voet volgen.

A. *Cupio dissolvi*. L. geeft een welkome aanvulling omtrent de eeuwenoude oorsprong van het citaat in deze vorm.

B. *Nu doorgangh van een' steen, van een gesteên ten leven...*

Hier komt L. tot een verrassende, van de mijne geheel afwijkende interpretatie van dit 10e vs, „waarin H. de vlugheid van het stervensmoment weergeeft”. Daar ben ik het helemaal mee eens. Ik merk nog op dat dit reeds expliciet was geschied in vs 9 *Nu, Dood, nu snick, met een verschenen en verby* en dat hetzelfde nogmaals (weer impliciet) wordt uitgedrukt in vs 11 *Dun schutsel, ...* en (wederom expliciet) in vs 12 *maeckt mij kort s van dese Cortsen vry*. Het is duidelijk dat de korthed van het sterven, waar de dichter hartstochtelijk naar verlangt omdat het hem ten eeuwigen leven en zo bij Sterre zal brengen, in deze vss met grote kracht, o.a. door herhaling, wordt uitgedrukt.

L. citeert vervolgens volledig mijn interpretatie van vs 10 en oppert de volgende bezwaren die ik na zorgvuldige overweging niet kan delen.

a. *Slechts een grafsteen*, zeg ik „verwonderlijkerwijze”. Inderdaad *slechts*. In de gang der vss valt, zoals reeds gezegd, alle nadruk op de korthed van het sterven. Dat doortrekt ook vs 10,

dat zich geheel aansluit bij vs 9 : de dood is een snik, een laatste ademtocht, in hetzelfde ogenblik (*met een*) aanwezig (*verschijnen*) en voorbij (*ver by*). L. verstaat mij verkeerd als hij hier denkt aan een zware grafsteen, en vraagt of „men zich een zwaardere hinderenis (kan) voorstellen”. Ik heb geen ogenblik bedoeld dat de mens (i.c. Huygens) door een grafsteen heen ten leven moest gaan. Om maar meteen de hoofdoorzaak van ons interpretatieverschil te noemen : in *doorgangh van een steen* betekent *van* niet door... heen (vanuit) ; *van een steen* is nabepaling van identiteit bij *doorgangh* ; de *doorgangh* is *een steen*, slechts een steen, een grafsteen, een, met lengte en breedte vergeleken, dunne grafsteen, hier beeld voor de korte dood, het snelle sterven. *Doorgangh van een steen* = korte doorgang des stervens (waarin wederom de doorgang het sterven is) = stervensdoorgang, zoals bijv. in de poort van de dood de poort de dood is en niet de poort vanuit de dood (naar...). Er is hier een identificatie van het beeld *doorgangh* en het beeld *steen*, zoals er in poort des doods identificatie is van het beeld poort en het verbeelde dood. Zo is die doorgang ook *een gesteên*, een (kort) stervensgekreun, stervensgejammer (identificatie van het beeld *doorgangh* en het verbeelde *gesteên*. *Ten leven* is bepaling bij *doorgangh van een steen*, (*doorgangh*) *van een gesteên*. Wanneer wij alleen het beeld *doorgangh* handhaven zegt H. dus : de dood is een korte, smartelijke doorgang ten (eeuwigen) leven. Zo zegt de Heidelbergse Catechismus, de meest gebruikte, aan iedere gereformeerde door en door bekende samenvatting van de gereformeerde leer, het in het antwoord op vraag 42 : „Onze dood is... een doorgang tot het eeuwige leven”. Daaraan denkt de gereformeerde Huygens, daarop geeft hij een variatie, de doorgang d.m.v. identiteitsnabepalingen karakteriserend als kort, snel. Van een vertrekpunt is evenals in de catechismusuitspraak geen sprake. Dat was duidelijk genoeg : dit aardse leven, gebrekkig, smartelijk, bovenal zondig, eigenlijk „een gestadige dood” zoals het oude gereformeerde doopsformulier dat H. wel ongeveer uit het hoofd zal hebben gekend, het formuleerde. Bij deze opvatting van vs 10 is er ook geen tegenstelling tot *Dun schutsel* uit vs 11, dat slechts een nieuw beeld is voor de korte dood, dun scherm tussen het aardse leven en het eeuwige.

b. Ten onrechte ziet L. een chronologische orde in vs 10, waarbij dan een proteron husteron zou moeten worden aangenomen van *gesteên* en (graf)*steen*. Beide zijn aanduidingen van de dood, het korte sterven.

c. Er is geen „gruwelijke gedachte” aan het graf, integendeel : de gedachte aan het sterven is heerlijk ! Het voert hem snel in „t heilige gebied” bij zijn God en zijn Sterre.

d. Het gaat niet over een absurde doorgang van de ziel over het graf naar het eeuwige leven (vgl. b). H. spreekt ook niet van *ziel*, hij denkt daar niet aan. Hijzelf in zijn totaliteit wil sterven en bij God en Sterre zijn. De dood is doorgang, wat door die doorgang gaat wordt in het gedicht niet uitgedrukt.

e. Ik ben het geheel met L. eens dat de vocatieven in de vss 9-11 „verbonden zijn met de imperatief ... *staet naer by*” en H. derhalve „niet een toestand of een proces bedoelt, maar wel het stervensmoment”.

f. Men kan niet zeggen „De voorzetsels *van* en *te*, die *doorgangh* vergezellen, moeten *normaal* (mijn cursivering) betrekking hebben op het begin- en eindpunt van het doorgaan”. Immers *van* treedt ook op in een identiteitsnabepaling (zie boven). Voorbeelden daarvan zijn passim te vinden bij Huygens en Hooft en de constructie is ook nu nog levend. Bij deze opvatting van *van* vervalt het bezwaar onder f genoemd : „de doodsnik ligt niet op het traject van het graf naar het hiernamaals, maar een drietal dagreizen ervóór.”

Nu volgt het positieve deel van Lievens' betoog, zijn interpretatie van vs 10. Ik ben het met L. eens dat H. het „sleutelwoord” *doorgangh* „zeker zo maar niet gebruikt”. Hij ontleent het aan de Heidelbergse Catechismus en zal het ook wel kennen uit verschillende bronnen die L. noemt (o.a. kerkvaders). De dood was een transitus. Zo kwam de term ook in de Heidelberger, een veel direkter bron voor de reformatorische christen. *De dood* „een doorgang niet van het graf maar van het aardse leven uit”, zeggen „alle getuigen”. Ik zeg het ook en Huygens zegt het eveneens. Zie boven onder a. Huygens noemt het vertrekpunt niet, alleen het eindpunt waar het op aankomt. Dat hij daar slechts *leven* zegt, niet eeuwig leven wordt duidelijk bij de visie op het aardse leven als een gestadige dood !

L. komt nu met zijn verklaring van *steen* als kerker, gevangenis (van de ziel), na de betekenissen grafsteen en herenhuis te hebben verworpen. Huygens zou bij het creëren van het sonnet op dit archaïsme (want dat is het ongetwijfeld in het Nederlands van de 17e eeuw, zeker in het noorden, vgl. WNT) gekomen zijn en het hebben gebruikt. De suggestieve schildering van de wijze waarop dit kan zijn geschied, heeft echter geen enkele bewijskracht. Het wil er bij mij niet in dat Huygens in een gedicht, waar het er zo

op aankwam, in een zo wezenlijk vs van dat gedicht met alle kans op misverstand het in deze betekenis volstrekt in ongebruik geraakte woord *steen* zou hebben gehanteerd. Ik zou ook geen ander voorbeeld bij hem weten van zulk archaïstisch woordgebruik in een context waar ieder woord er een is. Lievens wordt als het ware tot het aannemen van dit archaïsme gedwongen omdat hij een vertrekpunt wil hebben : van een steen is vanuit een steen, door een steen heen. De consequentie hiervan is weer dat hij niet alleen dit archaïsme aannemelijk moet maken, maar ook de heidense, Platonische opvatting van het lichaam als kerker der ziel ! En dat bij Huygens ! Dit lijkt mij nog onwaarschijnlijker dan het gebruik van een archaïsme op zichzelf hier reeds zou zijn. Ik acht het uitgesloten, dat H., op en top zoon van de reformatie, in dit door en door christelijke gedicht, in het spoor van Plato en andere heidense wijsgeren het lichaam als kerker van de ziel zou hebben gezien. Ik heb die gedachte ook nooit elders bij hem aangetroffen. Hij wist wel beter. Het lichaam kende hij als „tempel van de Heilige Geest” (1 Cor. 6:19), als een wonderbaarlijk, kostbaar, door God geschapen instrument, dat wij zuiver hebben te bewaren, en dat, na als een zaad in de aarde gevallen te zijn, eens in heerlijkheid herrijzen zal in de jongste dag om eeuwig verenigd te zijn met de geest. Ik heb bezwaar tegen de kwalificatie „de humanist Huygens”, die misverstand zou kunnen wekken. H. kent de klassieken, waardeert het schone, edele, diepzinnige van hun gedachten en geschriften, maar schift christelijk-critisch. Hetzelfde geldt m.i. ten aanzien van „vele eksegeten” die bijbelteksten in platonische zin ombogen. Een dwaze, heidense exegese als die van Ps. 141:8 (Statenvertaling : Voer mijn ziel uit de gevangenis, om uwen naam te loven...) : Voer mijn ziel uit de kerker van het menselijk lichaam, kan hij niet hebben aangehangen (alleen al in de context van de Psalm is deze verklaring onmogelijk !), laat staan die van Rom. 7:24 (Statenvertaling : Wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods ?) waarin de eenvoudigste protestant niets van de lichaamskerker zou kunnen vinden. Dat H. de gedachte van het lichaam als kerker van de ziel bij Augustinus en Boethius heeft kunnen aantreffen, bewijst niets voor zijn overnemen van deze gedachte op deze plaats.

Doordat Lievens als vertrekpunt van de ziel de kerker van het lichaam heeft aangenomen, is hij enigszins verlegen met het tweede vertrekpunt : *van een gesteên*. Dit wordt dan ook gesubsumeerd onder het eerste, enige : „een gevangenis waar de ziel verzucht”. Naar mijn mening wordt hiermee de tekst geweld aangedaan. In mijn opvatting waar van een vertrekpunt geen sprake is, staan de

twee stervensomschrijvingen : *doorgangh van een steen, doorgangh van een gesteên* rustig naast elkaar, is geen versmelting nodig.

Het zal duidelijk zijn dat ik met alle waardering voor Lievens' knappe, gedocumenteerde betoog zijn interpretatie van vs 10 : „Kom nu naderbij, dood, overgang uit een kerker, waar mijn ziel wegwijnt, naar het leven.” verwerp.

C. *Mijn Heil, mijn Lief, mijn lijf, mijn' God, mijn' Sterr, en my.*

L. wil in deze groepering in tweemaal drie „dezelfde dualiteit tussen ziel en lichaam” zien als in vs 10. Ik geloof dat ze hier *evenmin als in vs 10* aanwezig is. Ik zie hier een volkomen parallelie. De drie van groep 1, keren terug met andere benaming. *Mijn Heil is mijn' God* enz.

Samenvattend meen ik dat ons interpretatieverschil te herleiden is tot een verschil van opvatting omtrent de inhoud van *doorgangh van een steen*. Ik vergelijk dit met : de doorgang is een steen, L. met : de doorgang heeft plaats door een steen heen. Dit dwingt hem tot het aannemen van het archaïsme *steen* en een heidense gedachtegang bij Huygens. Ik stel het zonder archaïsme en treed niet buiten de christelijk-reformatorische, bijbelse opvatting van het sterven : korte doorgang tot het eeuwige leven.
Amsterdam.